

A. Nieuwstadt als onderdeel van het overkwartier van Gelre.

Nieuwstadt wordt voor het eerst vermeld in 1277¹⁾. In dat jaar is dit stadje al een onderdeel van de heerlijkheid Montfort en blijft daarvan én van het Overkwartier van Gelre deel uitmaken tot de inval van de Fransen in 1794²⁾. Op welke wijze, op welk tijdstip en van wie de graven van Gelre Nieuwstadt verkregen hebben is niet bekend.

Het Overkwartier wordt, evenals de drie andere kwartieren van het hertogdom Gelre, in 1543 bij het Habsburgse statencomplex gevoegd. Het overkwartier raakt door de opstand, die in 1568 begint, los van de andere kwartieren van Gelre; het blijft onder het gezag van de centrale regering van Brussel. Dit heeft onder andere tot gevolg, dat in 1580 en daarna het Hof van Gelderland en de Rekenkamer naar Roermond worden overgebracht. Het Hof fungeert als hoogste gerechtshof in het Overkwartier en heeft tevens bestuursbevoegdheden. Bij het Barrière Tractaat in 1715 wordt besloten tot de verdeling van het Overkwartier. Nieuwstadt maakt sindsdien tot 1794 deel uit van de Staatse Partage van het Overkwartier en ressorteert onder het nieuwe, in 1717 te Venlo opgerichte, Hof van Gelderland voor het Staatse gedeelte.

De graven van Gelre zijn na 1277 én souverain én heer van Montfort. Tot 1647 is er geen duidelijk verschil tussen de sovaine en de heerlijke rechten. Daarna is dat wel het geval; in 1647 staat Philips IV, koning van Spanje, de heerlijke rechten van de heerlijkheid Montfort af aan Frederik Hendrik met behoud van de sovaineit. Deze twee groepen rechten zijn sindsdien in verschillende handen gebleven³⁾. Dit is van belang. Enerzijds zijn de Spaanse koningen, later de Staten-Generaal, de sovaineinen, die de belastingen heffen, en verordeningen vaststellen; anderzijds zijn Frederik Hendrik en diens opvolgers, waaronder Frederik de Grote van Pruisen, de heren van Montfort, die in dit gebied de ambtenaren aanstellen en de erfpachten, capoenen en hoenderen, genieten. De drossaard (drost) is de verte-

genwoordiger van de heer. De drossaard benoemt de voornaamste ambtenaren, zoals hierna blijkt.

B. De stadsgeschiedenis van Nieuwstadt.

Over de stadswording van Nieuwstadt is zo goed als niets bekend. In 1277 is deze plaats al stad, wat blijkt uit de benaming "onze nieuwe stad" en uit het feit dat Nieuwstadt dan al zijn groot schepenzegel en contrazegel bezit ⁴). Janssen de Limpens neemt aan, dat Nieuwstadt rond 1250 het stadsrecht van Roermond heeft gekregen. Nieuwstadt wordt in 1290 genoemd tussen grotere steden, die als bekrachtigers optreden bij de afstand van de inkomsten van Gelre door Reinald I aan de graaf van Vlaanderen. In 1310 worden de stadsrechten van een aantal Gelderse steden, waaronder dat van Nieuwstadt, door Roomskeoning Hendrik VII op de Rijksdag geannuleerd, maar de Gelderse graaf krijgt de bevoegdheid de stadsrechten opnieuw te verlenen. Dit laatste is ten aanzien van Nieuwstadt geschied op 11 november 1312 ⁵). In dit nieuwe stadsrecht, waarvan merkwaardigerwijs geen enkel afschrift in het archief aanwezig is noch enige toespeling daarop, wordt duidelijk gesteld, dat de burgers van de "nieuwe stad" de rechten krijgen van de buitenburgers van Insula Dei en dat zij op die stad hoofdvaart zullen hebben.

Over de identificatie van Insula Dei lopen de meningen nog altijd sterk uiteen. De klassieke opvatting is, dat met Insula Dei in dit geval Zutphen wordt bedoeld; anderen zijn van oordeel, dat Roermond de plaats in kwestie is. Een argument voor de laatste mening is, dat in het tijdvak 1459 - 1487 verschillende hoofdvaarten van Nieuwstadt op Roermond hebben plaatsgehad, terwijl geen enkele hoofdvaart van Nieuwstadt op Zutphen bekend is.

Een andere naam voor Nieuwstadt is Elsene. Deze is nog lang blijven bestaan. In 1703 heet het nog "der stadt van der Elsen genaemt de Niewstadt" ⁶).

In de eerste eeuwen, dat Nieuwstadt stad is, heeft deze plaats lakennijverheid gehad. De vermelding van een aantal "verwers" in 1369, van een gewanthuis in 1481 en van een volmolen in 1565 wijzen hierop ⁷).

Toch moet men zich geen al te grote voorstelling maken van deze nijverheid. De

opbrengsten van Nieuwstadt in de schatting van het land van Gelre in 1369 bedragen slechts $1/5$ van die van Roermond en $6/14$ van die van Echt.

Rond het midden van de 16e eeuw schijnt aan de ontwikkeling een einde te zijn gekomen en is Nieuwstadt als stad teniet gegaan. De volmolen blijkt in 1565 al te zijn afgebrand en deze toestand is nog altijd zo in 1574, waaruit geconcludeerd mag worden, dat de opbouw zeer langzaam vorderde of nooit ter hand is genomen. In 1573 is de stad ontmanteld en heeft toen definitief het karakter van vesting verloren. Een tekening, vervaardigd tegen het einde van de 16e eeuw, toont nog de ruïnes van de poortgebouwen⁸). Nieuwstadt vervalt, mede door het oorlogsbedrijf, tot een dorpje met een verlopende bevolking, dat veelvuldig geplaagd wordt door de overstromingen van de Rode beek. Het bestuursapparaat blijkt te groot te zijn. Het schepenaantal is tussen 1660 en 1743 teruggebracht van zeven op vier⁹). Het gedegradeerde plaatsje beroept zich echter in de 17e eeuw nog wel eens met succes op zijn oude stadsrechten¹⁰). Aan het einde van deze beschrijving volgt nu een gedichtje op Nieuwstadt gemaakt door **Frederik van Stralen**, burgemeester van Wageningen, dat de afgesloten ligging van Nieuwstadt, als enclave in het Guliks gebied, kenschetst¹¹).

Nieuwstadt

In 't Gulicher bedrieff is rondom ingesloten,
Mijn koorenriick gebiedt, al hoor ick elders thuys,
Al sit ick ver van U, o goede bondgenooten,
Ick houdt mij aen den bandt, mijn hert is altoos kuys.